

NAJSTAREJŠA SLOVENSKA REVIJA, KI ŠE IZHAJA

PLANINSKI

U E S T N I K

3
2020

SPD
1893
PLANINSKA
ZVEZA
SLOVENIJE

9 770350 434008

3,90 €

TEMA MESECA

Test naglavnih svetilk

Z NAMI NA POT

**V okolici prelaza Passo
di Monte Croce Carnico**

125 let
Planinskega
vestnika

Majerji in majerice
na Planini Laz
Fototeka
Gorenjskega muzeja

Med planšarji

V zimskem času, ko narava miruje, počivajo tudi planšarije. Videti je samo shojeno gaz. V lesku novozapadlega snega naše oko uzre pastirske kočice in tamarje. Planinski svet pod slemeni triglavskih gora je v zimski sen ujet. Pozimi priča o odmaknjenosti planin pod Julijci, v zgodnji pomladi pa zven kravjih zvoncev znova odmeva po senožetih. Ko spet zapade sneg, je idile konec, saj se tedaj luči planšarij ugasnejo in planine utonejo v tišino.

Čeprav je bilo planšarstvo razvito tudi v drugih delih Alp, se bom v prispevku osredotočila na običaje in navade planšarjev v bohinjskem svetu. Med najlepšimi bohinjskimi planinami slovi Uskovnica. Okoli nje se razgrinja širen planinski svet, ki ga obdajajo po smoli dišeči smrekovi gozdovi. Pozimi je to podoba miru in tišine. Tu in tam zagledaš brunarico ali planšarijo, ki tiho sanja pod snežno odejo.

Planšarije, ki ležijo na nižjih planinah, so bolj ali manj podobne kmečkim hišam v dolini. Po domače jim pravijo *hišce*. Ko prestopiš prag, se znajdeš v veži z odprtimi ognjiščem, če narediš še en korak, pa si v osrednjem bivalnem prostoru s posteljami, mizo in pečjo. Podoba hišce se je skozi desetletja spreminjala; kar je bila nekoč drobna hiška, je danes že kmečka hiša z močnim ostrešjem in lastnim senikom.

Na visokih planinah nad bohinjskim jezerom stojijo drobni pastirski domovi iz brun. Stanove na *kobilah* je porodila zamisel o vztrajanju pri praktični uporabnosti, saj so nastali pod vplivom pašnih skupnosti ali srenj, ki so gospodovale visokim planinam. Pastirske kočice so dokaz upoštevanja večstoletne tradicije in strogih pravil srenj. Kmet je lahko odločal o lokaciji svojega stanu; da si je zgradil planšarsko hiško, pa je dobil odmerjeno količino lesa iz skupnega srenjskega gozda.

Planšarski stanovi so stali na kobilah oz. stebrih – zaradi prilagodljivosti kočice so lahko uporabili večje število stebrov. Prostor pod stebri so uporabljali kot hlev za teličke, če pa tega prostora niso izkoristili, so ga zaprli s suhim zidom ali leseno steno. Če so na pašo pripeljali večje število glav živine kot sicer, so stanu ob

strani dodali še zložljivo kravjo streho, ki je živini nudila zavetje. Krave so domovale v preprostih bivališčih oz. tamarjih. Tamar so sestavljale tri kamnite stene, četrta pa je bila prislonska na breg. Vsaka krava, ki se je kdaj že pasla na planini, je dobro poznala svoj tamar.

Star pregovor pravi: Rana ura – zlata ura! Tega pregovora so se planšarji držali, saj je na planini čas mineval hitreje. Vstajali so ob zori, in še preden so pozajtrkovali, je nastopil čas za molžo. Opravki so se vrstili drug za drugim: gnali so živino na pašo in med vrnitvijo k stanovom nabirali odpadlo vejevje in zelišča za čaj. Če je čas dopuščal, so pomagali kmetom pri obdelovanju njiv, setvi, žetvi in košnji na nižjih senožehtih.

Ob večerih so pogosto zazveneli akordi harmonike, daleč naokoli se je slišala pesem. K planšarjem je zahajala pisana družčina, saj so prišli domači iz doline, lovci, drvarji in drugi, ki so jih planšarji srečevali na svojih poteh. Fran Saleški Finžgar je o njih zapisal takole: "Dovtipi, vesele nagajivke, širok smeh, petje – vse je kar kipelo iz teh otrok narave." (*Triglav: planinska idila*, 1950).

Pastirski stan je bil skromno urejen. Opremljen je bil z lesenim pogradom in klopmi, zato lahko sklepamo, da je bilo ognjišče srce planšarske kočice. Ker so bili pastirski domovi brez dimnika, je dim uhajal skozi špranje v strehi. Spreten *majar* (planšar) je potreboval le eno vžigalico, ogenj pa mu je tlel še pozno v noč. Ogenj je veselo prasketal, tačas pa so se na dveh *rkljih* (leseno ogrodje, imenovano tudi *gliste*) nad ognjiščem sušila mokra oblačila. Tam so svoje mesto zasedali tudi drobni sirčki, spominski *ožemčki*. Ožemčki so bili velika delikatesa s planin, s seboj so nosili tudi spominsko sporočilo, saj so jih dekleta podarjala svojim izvoljencem. Izpod rkljev je na verigi ali na *hlapcu* (krivem kolu, pritrjenem na verigo) visel kotel, da je bila voda vselej na voljo za pripravo gorkega čaja.

Planšarji pri jedi niso izbirali, na njihovem jedilniku so se znašli žganci in skuta, pa tudi krepke jedi, denimo maselnik in močnik. Ob koncu tedna so planšarje obiskali domači, ki so s *keštom* vred prinesli novice iz okoliških vasi in s planin. Kešt je zajemal celotedensko zalogo živil, kot so sladkor, moka, kruh in slanina. Kako pa so se planšarji in planšarice oblačili? Kako so preživljali čas, ko se je živina pasla na pašnikih? Ponekod so pastirji med zganjanjem živine na pašo igrali na piščal in pihali v rog, arhaičen planšarski instrument. Pri utiranju poti po planinah si je planšar pomagal s šteklarco, dolgo palico. Svoja oblačila so planšarji prilagodili strmim pobočjem in spremenljivemu vremenu pod gorami.

V dolini so nosili bohinjsko ljudsko nošo. Moško ljudsko nošo so sestavljale *irhovice* (hlače, narejene iz kož divjadi), srajca, telovnik in širokokrajni klobuk ter visoki škornji. Na planini so namesto visokih škornjev nosili cokle s pletenim vrhnjim delom in podplati, v katerih so bili zabiti žebli. Ob slabem vremenu so se zavili v kožuh. Noša planšaric ni tako znana, verjetno

so se odele v jopice in si oblekle krila pisanih barv.

V tistih časih sta vzpon živine v planine in vrnitev v dolino štela za najpomembnejša dogodka. Zbrala se je cela vas, da bi pozdravila planšarje in jim zaželela srečno pot. Krave so okrasili s cvetjem, tudi planšarji so bili okrašeni. Za najstarejšo kravo se je zvrstila vsa čreda, na čelu pa so hodila dekleta, oprtana z jerbasi – košarami z dvema ročajema. Bohinjci so nosili v sebi tudi kanček vraževerja, na prag hleva so položili verigo, čez katero je morala stopiti krava. Ob tem je bila deležna tepežkanja (star običaj, pri katerem se za srečo nežno tepežka s šibo), kar naj bi jo obvarovalo pred nesrečami na planini. O bohinjski navezanosti na tradicijo govori tudi kravji bal, priljubljena etnografska prireditev, ki vsako leto znova obuja spomine na *basengo*, kot so tudi pravili vrnitvi s planin.

Bohinjsko prebivalstvo se je začelo s planšarstvom ukvarjati že v 13. stoletju (do tedaj segajo pisani viri, pašništvo pa je obstajalo že dolgo pred tem, op.ur.). Da so pastirji po planinah pasli drobnico, živino in celo konje, pričajo imena nekaterih planin, kot sta Konjsčica in Ovčarija. Maslo izpod bohinjskih planin je tedaj slovelo po visoki kakovosti, zato so ga v času Žige Zoisa, ki se je prav tako mudil v Bohinju, pošiljali v Trst. Planšarji so svojo pot na planine začeli na vaških pašnikih; od tam so gnali živino naprej na spodnje, nato pa še na visoke planine, kjer so preživeli poletje. Po stari navadi so dneve premika zaupali ledenim možem, ki so napovedovali zadnje pomladanske ohladitve v maju.

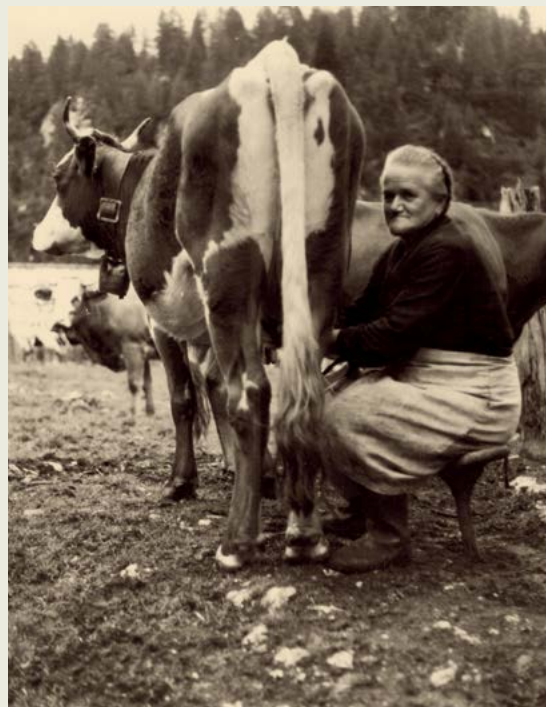
Planšarstvo je v preteklosti veljalo za eno od najpomembnejših gospodarskih panog v Bohinju. Dejavnost se je skozi čas spreminjala in napredovala, v svoji grobi obliki pa se je obdržala vse do 20. stoletja. Planšarstvo je tudi tradicionalno bogata dejavnost, saj

Nošenje sirarskega kotla
Fototeka Gorenjskega muzeja

*Sirarna na Planini Laz
Fototeka Gorenjskega muzeja*

*Majerica med molžo na Planini Laz
Fototeka Gorenjskega muzeja*

lahko poleg paše živine ter predelovanja sira in mleka spoznamo tudi stare pastirske navade in življenje majarjev na planini. V pašni skupnosti je veljalo pravilo, da je bil za t. i. pašnega upravičenca imenovan le kmet, ki je nosil pravico do planšarstva. Zbrani v pašnih skupnostih ali srenjah so pašni upravičenci skupaj uporabljali planine. Pašni upravičenci niso bili nujno tudi sami planšarji. V veliki večini so bili majarji člani družine, denimo samske tete in strici, pa hčere in sinovi. Neredko so za planšarice najeli dekleta iz manj premožnih družin. Po upadu zanimanja za planšarstvo so se temu večinoma posvečali le še domačini v pokoju.

*Majerice ob koritu na
planini Krstenica
Fototeka
Gorenjskega muzeja*

Spreminjajoče se gospodarstvo je v 19. stoletju prineslo spremembe tudi v planšarsko dejavnost. Po švicarskem vzoru so na slovenskih tleh posodobili to

panogo tudi tolminski in bohinjski planšarji. Z modernizacijo planšarstva se je spremenil sistem izdelave in prodaje sira, individualno planšarstvo pa je napredovalo v sirarske zadruge. Po novem sistemu je vsaka srenja ustanovila svojo sirarsko zadrugo, najeli so tudi skupnega, šolanega sirarja. Sirarne so bile preproste, a sodobno opremljene, obenem pa dovolj prostorne, da so omogočale izdelavo in hrambo sira. Sodobne sirarne so se lahko pohvalile z zajetjem in vodovodom.

V 21. stoletju se je planšarska dejavnost vrnila na stare tire, tako da se mleko in sir predelujeta v družinskem krogu, obiskovalci pa lahko izdelke kupijo pri majerjih in majericah na planinah.

Čeprav so si planšarji znali popestriti dneve, življenje v planšarskih skupnostih ni bilo lahko in preprosto, saj so ga določala pravila. Pastirji so bili znova in znova postavljeni pred izzive, pa naj je njihovim vsakdanjim opravilom kljubovalo slabo vreme ali pa se je kravi na pašniku pripetila nesreča. Za gradnjo stanov so potrebovali zgolj kamen in les in si pri tem pomagali s preprostim orodjem. Skromna pastirska domovanja so odmev pristnosti in odraz življenja, ko so pastirji znali uporabiti, kar je nudila narava. ●

Viri:

Cevc, Tone: Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem: kulturnozgodovinski in etnološki oris. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1984.

Cevc, T.: Bohinj in njegove planine: srečanja s planšarsko kulturo. Radovljica: Didakta, 1992.

Cevc, T.: Planšarske stavbe v vzhodnih Alpah. Zbornik referatov mednarodnega simpozija, Ljubljana: SAZU, 1995.

Finžgar, F. S.: Triglav: planinska idila. Celje: Družba sv. Mohorja, 1950.